

Sergi Mekanı Tasarımı ile Sanat Eseri İlişkisi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Sergi Mekanı Tasarım Örneği Olarak Günsel Sanat Müzesi

Serkad Hasan Işıkören

Mimarlık Bölümü, Mimarlık Fakültesi, Yakın Doğu Üniversitesi, serkadhasan.isikoren@neu.edu.tr

Özet

Sergileme mekanları ve buna bağlantılı olarak bilgilendirme tasarımı, sanat eserlerinin izleyici ile buluştuğu ve iletişim kurulmasını sağlayan en önemli etken olan ve doğru iletişimin gerçekleşmesini sağlayan, özellikle son birkaç onyılıda etkisini arttıran disiplinler arası çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kökleri 15. yüzyıla dayanan sergiler ve sanat müzeleri zaman içinde evrilmiş, bilimsel çalışmalarla, 20. yüzyılda modern sanatın getirdiği yeni sanat anlayışı da göz önüne alınarak, sergi alanlarının ve tasarımının estetik boyutu da düşünülerek modernize edilmiştir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti gelişen modern dünyada ve her alanda olduğu gibi sanat alanında da 1950'lerde başlayan ve kökü 1930'lara dayanan politik ve etnik sıkıntılar nedeniyle düşünsel ve entelektüel üretimde çağı yakalamakta sıkıntılar yaşamıştır. Bu makalenin amacı 1974 sonrası KKTC'deki sanat eserleri ve sergileme mekanlarının, bu seneden sonra kuzey Kıbrıs'ta kurulan eğitim kurumlarının sanatsal faaliyetlere katkısı alanında ve vaka analizi yöntemiyle Yakın Doğu Üniversitesi bünyesinde kurulan Günsel Sanat Müzesi özelinde incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: sergileme tasarımı, bilgilendirme tasarımı, sanat müzeleri

Interrelation of Exhibition Design and Art Work and Günsel Art Museum as an Example of Exhibition Design in TRNC

Abstract

Exhibition design and as a related subject information design are popular interdisciplinary subjects of last few decades in order to understand and perceive the true message of art works. The exhibitions and art museums that are rooted back to 15th century, evolved in time and designed more aesthetically in consideration of scientific studies and artistic approach of modern understanding of 20th century. In this progressive globalism, Turkish Republic of North Cyprus could not complete its intellectual evolution because of ethnic and political conflicts that go back 1930's, rose in 50's and ended up with Turkey's intervention in 1974. The aim of this study is to investigate the contribution of universities that was established after 1974 in TRNC to the artistic developments of art museums and Günsel Art Museum is explored as the case study of this article.

Keywords: exhibition design, information design, art museums

1.SERGİLEME TASARIMI VE TARİHSEL SÜREÇTE SERGİ MEKANLARI

“Sergi” sözcüğü Türk Dil Kurumu sözlüğünde; “*Alicının görmesi, seçmesi için dizilmiş şeylerin tümü ve bu nesnelerin serildiği yer*”, “*Halkın gezip görmesi, tanınması için uygun biçimde yerleştirilmiş ürünlerin, sanat eserlerinin tümü*” ve “*Bir yerin, bir ülkenin veya çeşitli ülkelerin kendine özgü tarım, sanayi vb. ürünlerini tanıtmak için bunların uygun bir biçimde gösterildiği yer*” olarak tanımlanmaktadır (Kurumu, T. D. 2018).

Her üç tanımada bakıldığında halkın yani “izleyicinin” beğenisine ve karşılıklı iletişime zemin hazırlayabilecek bir “uygunluk” ve “düzenleme” gereksinimi ifadesi dikkat çekmektedir. Burada bahsedilen bu uygunluk ve düzenleme ihtiyacı sanat eserlerinin içeriği ve anlaşılabilirliği/ beğenilmesi için hazırlanacak doğru atmosferin yaratımıyla paraleldir. Sergileme ihtiyacı ve nedenleri üzerine bunun içgüdüsel bir dürtü olduğunu savunan Yrd. Doç. Çiğdem Demir ise sergilemeyi şöyle açıklar:

“Nesneleri ya da işleri gösteren, sunan, öneren, açığa vuran sergileme; neden yapılır? (...)Velarde bu sorulara "sergilenecek bir şeyin ve anlatılacak bir hikayenin olması" cevabını vermektedir. Dernie (2006: 6) ise; sergileme yapmanın insanın doğasında olan bir etkinlik olduğunu belirterek, her bireyin evinin aslında bir sergileme alanı olduğunu ve bireylerin kendileri, yaşamları, ihtiyaçları hakkında bilgi vermek için nesnelere sergilediklerini ifade etmektedir.” (Demir, 2008: 52)

Sanatsal içerik tarihsel süreçte, sosyo-politik unsurlar ve değişen teknolojik gelişim ile değişiklik gösterdiği gibi sergileme mekanlarının buna adaptasyonunda aynı paralelde tarihsel süreçte değişmiştir. Dr. Banu Çolak tarihsel süreçte değişiklik gösteren sergileme mekanlarıyla ilgili şunları söylemektedir:

“İzleyicinin yapıyla iletişim kurduğu, duygusal anlam yüklediği yer olarak sanat yapıtının sergilendiği mekanlar; tarihsel süreç içerisinde sanat yapıtı ve müzelerin değişimi ile ilgili olarak değişir. Günümüzdeki anlamıyla ilk kez on beşinci yüzyılda ortaya çıkan müzeler; on sekizinci yüzyılda nicelik açısından artış göstermelerine karşın sergileme mekanı olarak asıl gelişimlerini yirminci yüzyılda gösterirler (...) Müzelerdeki sergilemelerin yapıt-mekan-izleyici arasındaki ilişkiler bütününde pek çok unsuru içerdiği düşünüldüğünde; “müze tasarımlarında ilk belirleyici olan, mekan ve işlev ilişkisini daha da genişleterek, buna nesne-nesne, mekan-nesne ve insan-nesne ilişkilerinin dahil edilmesidir.” Sergileme mekanının tüm tasarımı nesnelere görünür kılmak üzere düzenlendiğine göre; sergi mekanı tasarımı; “bir yandan nesnenin anlattığının okunurluğunu ve etkisini artırmak, öte yandan nesnenin buradaki çekiciliğini, onu mekandan soyutlayarak vurgulamak açısından bunu başarabilmek zorundadır.” (Çolak, 2011: 37)

15. yüzyılda İtalya’ da Rönesans ile yükselen dini mekanların sanatı sergileyen önemli binalar haline gelmesi ile başlayan tarihsel süreçte yine Rönesans’ın getirdiği yeni ticaret yollarını keşfetmek üzere yola çıkan tüccarların zamanla ekonomik anlamda sınıf atlaması ile ortaya çıkan yeni burjuvazinin sanata duyduğu ilgi ile sergilerin ilk örnekleri görülmeye başlanmıştır. Soylu ailelerin zaman içerisinde elde ettikleri koleksiyonları halka açmaları ve bu süreçte düzenlenen sergiler bu örnekler içerisinde sayılabilir. Bu anlamda Floransa’da Medici ailesinin 1440’larda inşa ettirdiği Palazzo Medici (Medici Sarayı, Şekil 1-2), ilk modern Avrupa müzesi sayılabilir. Bunu takiben Vassarinin Medici ailesinin özel koleksiyonunu Uffizi Sarayının 2. Katında düzenlediği sergi mekanı da günümüze kadar olan süreçte ilk sergi mekanı olma özelliği taşır (Çolak, 2011: 39).

Şekil 1: Palazzo Medici
(<http://ecegunal.wordpress.com/2016>)

Şekil 2: Palazzo Medici
(<http://visittuscany.com/amp/en/medici-riccardi-palace>)

18. yüzyılda monarşik rejimlerin terk edilmesi ile kraliyet sarayları sergi mekanına dönüşürken kraliyet arşivleri bu mekanları veya bu anlamda düzenlenen yeni mekanları dolduran sergiler haline gelirler. Bunların en iyi örnekleri Fransa'daki Louvre müzesi ve İngiltere'de British Museum sayılabilir. 20. Yüzyıl öncesi Sanayi devrimi ile başlayan yeni yaşam düzeni, sanatı, dolayısı ile sergi mekanı tasarımlarında etkilemiştir. Ancak 20. Yüzyıl öncesi bu yaklaşım genellikle sanat eserlerini toplama, koruma ve kronolojik sırayla sergileme prensibine dayanır, mekan tasarımının önceliği bu anlamda bu mekanlarda görülmez. Kristal Saray'la (Chrystal Palace) başlayan yeni ve bağımsız sergiler modern sanatın öncüleri ile Akademik baskılardan uzak sanat anlayışı, yeni ve alternatif sergi mekanlarına olanak tanımıştır. Reddedilenler sergisi (res.3) özel izinle Salon tarafından reddedilen sanatçıların bağımsız olarak halka açık bir sergide sanat eserlerini izleyici ile buluşturan alternatif mekanlar olarak adlandırılabilir. 20. Yüzyıl Avrupa sanatının ve Sanat anlayışının, sergileme mekanlarının kronolojik düzenleme ve koleksiyonculuktan çok eserlerin sergileme mekanlarının estetik kaygısına yer verdiği görülmektedir.

Şekil 3: Salon des Refusés - Reddedilenler Sergisi (<http://richardsheltonblastblog.com>)

20. Yüzyıl modern sanat anlayışı geleneksel sanat anlayışının aksine belli bir entelektüel birikim gerektirdiğinden izleyici ile doğru içerikte buluşması gerekmektedir. Geleneksel sanat, paylaşılan ortak kültürün (din, tarih, mitoloji vb..) ürünü olduğundan izleyici ile daha kolay iletişim sağlamakta bu sayede algılanabilmesi daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamaktadır. Modern sanatın bu anlamda ilk karşılaştığı sorun 1913 de Amerika’da gerçekleştirilen “Armory Show” sergisidir. Avrupa sanatının Amerikan izleyicisi ile buluştuğu ve henüz Avrupa sanatının geçirdiği evrime ve deneyime sahip olmayan Amerikan sanatının bu yeni sanatı yadırgaması kaçınılmaz olan bu durumun sonucudur.

Burada 20. Yüzyıl sanat izleyicisinin sanat eseri ve izleyici arasındaki iletişimi doğru sağlayacak sergi tasarımına olan ihtiyaç, giderek sanata olan ilginin sanat eserinin verdiği içeriği okuyabilecek kitlenin belli ölçüde azalmasıyla doğru orantılıdır.

2.SERGİ TASARIMININ SANAT ESERİNİN EKONOMİK BOYUTUNA ETKİSİ

Azalan izleyici kitlesinin dikkatini çekmek ve sanayi devriminin oluşturduğu tüketim toplumunda büyük ölçekte pay sahibi olabilmek sanatı ve sanatçıyı da bir nevi pazar yaratma ve tüketim toplumunun içinde ekonomik anlamda var olabilmek ihtiyacını geliştirmeye itmiştir. Bu anlamda sergileme tasarımı ve sergi üzerine Yrd. Doç. Çiğdem Demir şunları söylemektedir:

“İnsanoğlunun ne zaman ve ne amaçla iletişim kurmaya başladığı hakkında birçok araştırma yapılmıştır. Lorenc, Skolnick ve Berger (2007: 8) insanın nesnelere ve buldukları çevreyi, içgüdüsel sergileme hissini gidermek, saygı göstermek, aydınlatmak, kutlamak, deneyimlerini göstermek, satış yapmak gibi durumlar için bir araç olarak kullanmış olabileceklerini belirtmişlerdir.” (Demir, 2009:52)

Sanatçı için içgüdüsel hazlar, saygı ve deneyimlerin bir kitleyle paylaşılması ve buradan gözlemlenecek tepkinin önemi yanında, bu durumu hayata geçirmek ve bunun için seçilen işlerin sergi yoluyla izleyici ile buluşması süreci ise başlı başına sanatçı için belli bir ekonomik ihtiyacı doğurmaktadır. Bu ekonomik ihtiyaç ise seçilen sergileme mekanı ve eserlerin belirlenmiş bir süre içerisinde izleyici ile buluşması ve koleksiyoncular veya sanat severler tarafından talep görmesi her zaman belli bir risk faktörünü beraberinde getirmektedir, zira başarısız bir sunumun sonuçları ciddi ekonomik zarara yol açabilir. Sanat eserlerinin ekonomik boyutları ve sanat pazarlamasına değinen Yrd. Doç. Dr. Mehpere Tokay Argan ise sanat galerilerinde hizmet kalitesinin artırılması ve taleplerin tatmin edilmesi gerekliliğini belirtmekte, ziyaretçi taleplerinin hazırlanan programlarla karşılanarak öngörü oluşturulmasını ve böylece sanat eserine olan arz talep ilişkisindeki karmaşanın ortadan kaldırılacağını ve sanat izleyicisi ile doğru iletişim kurulacağını savunmaktadır (Argan, 2009: 2).

Planlama aşamasından bitime odaklanması gereken durum, izleyici ile doğru iletişimin sağlanabilmesi ve hedeflenen atmosferin izleyiciye doğru yaşatılabilmesi ile algının artırılması olmalıdır. Sergileme tasarımı türlerinin tek tip formülü olmadığı gibi farklı durumlarda farklı çözümlenmelerle bu alanda başarılı olduğu gözlenmektedir. Bu türlerin bazıları sergiler, geçici-kalıcı sergiler, müzeler ve galeriler olarak sınıflandırılabilir. Bu türlerin yanında sergi dizilimleri de kronolojik, teknolojik ve kültürel kurgu düzenlerinde hazırlanabilir. Tüm bu değişken faktörler ele alındığında, Ron Mace tarafından ortaya konulan Evrensel tasarım prensipleri, sergileme alanlarının tasarlanma sürecinde bütünsel ve farklı algılamaya ve değişik

kültürel ve sosyal alışkanlıklara sahip ziyaretçiler için ortak paydada buluşmalarına olanak tanıyan bir kurguya olanak sağlayacaktır. Bu prensipler Kandemir ve Uçar tarafından aşağıdaki temel maddelerle açıklanır (Kandemir, Uçar, 2015: 34-35);

1. Eşitlikçi kullanım,
2. Kullanımda esneklik,
3. Basit ve sezgisel kullanım,
4. Algılanabilir bilgilendirme,
5. Hata payı,
6. Düşük fiziksel güç,
7. Yaklaşım ve kullanım için gerekli boyut ve mekânın sağlanması

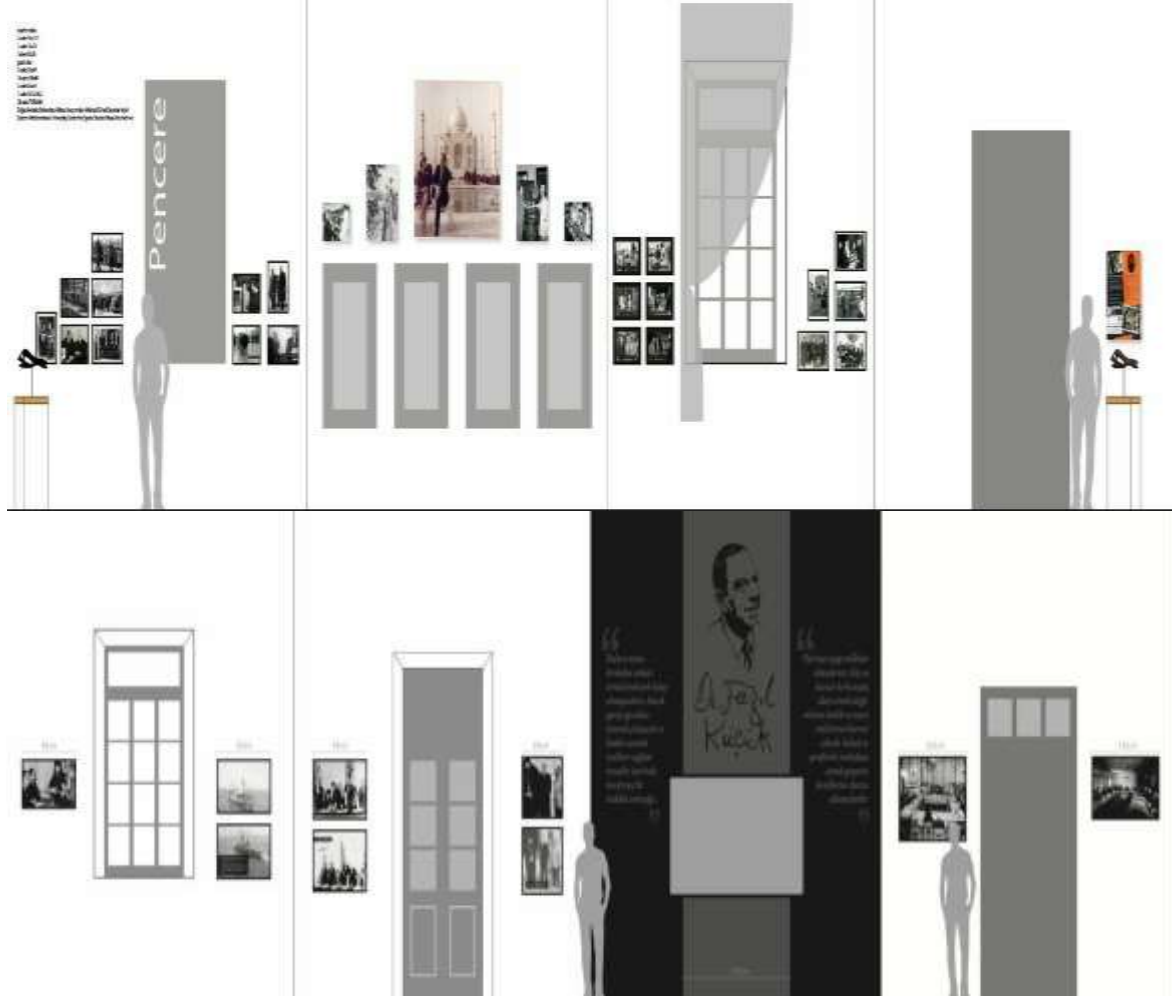
Buradan yola çıkılarak belirlenen strateji ile doğru yaklaşımla planlanan sergi alanı, işaretçilerinden enformasyon grafiklerine ve eserlerin içeriğe uygun yerleştirilmeleriyle izleyici ile doğru iletişim kurulması planlanabilir ve ekonomik risk faktörü bir anlamda azaltılabilir. Bunun için sergileme mekanı olarak seçilen binanın da mimari olarak çok fonksiyonlu olarak tasarlanmış bu amaca hizmet edebilme koşullarına sahip olması veya bu amaç için tasarımcılar tarafından revizyona uğramış olması son derece önemlidir. Sergileme mekanı tasarımı her ne kadar tek disipline ait son bir dokunuş gibi görünse de, disiplinler arası kolektif çalışma gerektiren, binanın mimari tasarımından iç mimarisine ve Grafik yönlendirmelerine kadar çok iyi düşünülmüş, başarılı bir süreç için küratörler, iletişimciler ve pazarlama uzmanlarınınca dikkatlice planlanmış olmalıdır.

3. KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ'NDE SERGİLEME TASARIMI ÖRNEKLERİ

Kıbrıs Türk sanatının tarihine bakıldığında kökleri 20. Yüzyılın başlangıcıyla birlikte eğitimlerini yurt dışında tamamlamış sanatçılara dayanmaktadır. Osmanlı dönemi Kıbrıslı Türk sanatçıların varlığına, yapılan araştırmalar sonucu rastlanmamıştır. 19. Yüzyılın sonları ve 20. Yüzyılın başlarında bazı Kıbrıslı Rum sanatçıların İngiliz Sömürge döneminde bazı Rönesans tablolarının kopyaları ile izlenimci üslupta yaptığı çalışmalar dikkat çeker. Kıbrıslı Türk sanatçıları 20. Yüzyıl Kıbrıs sanat sahnesine 20. Yüzyılın ortalarına doğru çıkmaktadır (İnatçı, Marangu, Tumazis, 2005: 21). Ancak 1930'larda İngiliz sömürgesinden kurtulmak isteyen Kıbrıslı Rumların milli görüşleri yarım asırdan fazla iki toplumunda sosyal ve kültürel yaşamlarını etkileyecek olan olayları ateşlemiştir. 1950 sonrası artan Kıbrıslı Rumların, Kıbrıs Türkü üzerindeki baskısı ve politikaları, Kıbrıs Türk sanatının, felsefenin ve entelektüel gelişimin yerini hayatta kalma ve var olma mücadelesinin ön plana atılmasına sebep olur. 1960 anlaşması ile modern dünyadaki yerini alan iki toplumun standartları yükselmiş ve doğu Akdeniz'de yükselen bir değer haline gelmiştir. Sadece bugün kapalı olan Maraş'ta bulunan 25 müze ve 24 sinema ve tiyatro kültürel ve sanatsal gelişimin örneğidir. Ancak 60 anlaşması sonrasında süren iki toplum arasındaki gerilim 1974 barış harekâtına kadar sürmüştü ve bu süreçte Kıbrıs Türk toplumunun her alanda gelişimini engellemiştir. Bugün Kıbrıs Türk modern sanatına bakıldığında estetik kaygı güden sanat eserlerinin son 30-35 yıl içerisinde ortaya çıktığı söylenebilir (İnatçı, Marangu, Tumazis, 2005: 21).

Bu süreç içinde, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin 1983'teki ilanını takiben adanın kuzeyinde ekonomik politikaların getirisi olarak açılan üniversiteler, entelektüel kalkınmanın da yolunu açmıştır. Üniversite bünyesinde akademik faaliyet gösteren akademisyenlerin desteği Kuzey

Kıbrıs'ta müzeciliğin ve sergileme tasarımının da gelişimine büyük katkı sağlamaktadır. Konu ile ilgili Yakın Doğu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi öğretim görevlisi Dr. Gökhan Okur'un Dr. Fazıl Küçük Müzesi için tasarladığı grafikler ve sergi düzenlemeleri, doğru planlanmış bir sergileme ve bilgilendirme tasarımının ve planlanmış ergonomi kriterlerinin, ziyaretçilerin deneyimlerine olumlu katkısına önemli bir örnek olarak gösterilebilir.

Şekil 4: Gökhan Okur tarafından tasarlanan grafik tasarım uygulamaları (Gökhan Okur, 2019)

Bununla beraber günümüz itibarı ile adada eğitim veren üniversiteler arasında yer alan Yakın Doğu Üniversitesi müzecilik anlamında önemli bir dizi atılım gerçekleştirirken, yapımı devam etmekte olan Kıbrıs Modern Sanat Müzesi koleksiyonu için bu bağlamda sergi açılışları düzenlemektedir. Yakın zamanda açılacak olan Günsel Sanat Müzesi de çağdaş müzecilik anlayışı ile Yakın Doğu Üniversitesinin adada sanatın gelişimine yaptığı yatırıma örnek oluşturmaktadır. Yönlendirme ve bilgilendirme işaretçileri henüz tasarım ve uygulama aşamasında olan müzede kimlik etiketi uygulamaları, Yakın Doğu Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım fakültesi, Grafik Tasarım Bölüm başkanı ve aynı zamanda Günsel Sanat Müzesi müdürü olan Doçent Erdoğan Ergün tarafından yürütülmektedir. 15 adet sergi alanına sahip olan müze, yönlendirme ve bilgilendirme grafiklerinin evrensel tasarım prensiplerine uygun olarak tasarlandığı ve izleyicinin daha önce belirtilen 7 maddede müze ziyaretini kolaylaştıran ve algılama açısından kolaylık yaratan bir ziyaret gerçekleştirmesine olanak sağladığı gözlemlenmektedir. Sergi mekanları sıradan, günlük hayatın bir parçası, devamı gibi bir algı oluşturacak mekanlar değil tam aksine başka bir dünyaya kapı açan alanlardır. Çünkü

barındırdıkları veya sergiledikleri sanat eserleri de öyledir. Richard Leppert “*Sanatta Anlamın Görüntüsü*” kitabında imgeleri şöyle tanımlar:

“İmgeler bize asıl dünyayı değil, dünyalardan bir dünya gösterir. Gösterilen şeyler değil, bunların temsilidir imgeler: Temsil, yani yeniden-sunum. Hakikaten, imgelerin temsil ettiği şeyler “gerçeklik” te olmayabilir; sadece muhayyile, kuruntu, arzu, rüya ya da fantazi dünyasında var olabilir.”(Leppert, 2002: 14)

İzleyiciyi bu dünyaya davet etmek, bu dünyanın bir parçası olarak sunulan imge ile arasında oluşturulacak iletişimi sağlayabilmekte ancak bu dünyanın atmosferinin doğru yaratılması ile mümkün olacaktır. Sanatın iletişimi, sanat eseri ve izleyici ile sınırlı değil aynı zamanda bir zaman/mekan ihtiyacına dayanmaktadır (temporal and spatial). Yani sanatın sergilenmesinde bir mekana ve belli bir zaman dilimine ihtiyaç duyulmaktadır.

Tüm bu koşullar için büyük önem taşıyan aydınlatma üniteleri de Günsel Sanat Müzesinde çağdaş müzecilik anlayışına uygun olarak kurgulandığı gözlemlenmektedir. Eserleri algılamada etkili olan aydınlatma üniteleri sergi dolaşımında ana hatları aydınlatan bir orta aydınlatma ve eserleri daha fazla ortaya çıkaran taşınabilir spot aydınlatma üniteleri ile iki aşamalı bir aydınlatma tasarımı sunmaktadır (Şekil 5).

Şekil 5: Günsel Sanat Müzesi Aydınlatma Tasarımı (Serkad H. Işıkören, 2020)

Böylece izleyici sergileme alanları arasında yön bulma ve yönlenme eğilimlerini ana aydınlatmalar ile sağlayabilirken eserleri daha algılanabilir kılan spot aydınlatmalar her yaşta izleyicinin, eserleri daha iyi algılamasına olanak tanımaktadır. Dolayısı ile eser ile izleyici arasında doğru iletişim kurularak sanatsal mesajın içeriği daha anlaşılabilir kılınmaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Doktor Fazıl Küçük müzesi örneği ve Günsel Sanat Müzesi örneklerinde gözlemlendiği üzere, konuya dair uzmanların katkısı ile çağdaş müzecilik anlamında atılan adımlar, Kuzey Kıbrıs'ta müzecilik anlamında küresel uygulamalara yaklaşıldığının göstergeleridir. Her yıl gerçekleştirilen uluslararası yarışmalar ve bu yarışmalar içerisinde varlık gösterebilme çabası, Kuzey Kıbrıs'ın gelecek dönemde sanatsal anlamda da yarışa iştirak edeceği ve gözle görülür bir kültürel vitrin olabileceği öngörüsü tüm bu atılımların sonucu olarak kaçınılmazdır.

Sanat, her dalıyla bir toplumun kültürel dilini ve tarihini yansıtan en önemli etkidir. Bir toplumda görsel hafıza sanat alanında ne kadar gelişirse, toplumun kültür ve refah düzeyi o denli yükselecek, modern medeniyetler arasındaki eşdeğer konumunu kazanacaktır.

Bununla birlikte akademik tabanlı kültürel iştiraklar ve teşebbüsler zaman içerisinde gündelik kültürel döngüye dahil olarak toplumu beslemektedir. Özellikle toplumun yoğun bir biçimde dolaştığı noktalarda gerçekleştirilen bu faaliyetler sadece KKTC kültürünü uluslararası platforma taşımakla kalmaz aynı zamanda KKTC insanının görsel kültürüne entegre olarak ve günlük yaşantısının bir parçası haline gelerek gelecek kuşakları daha kapsamlı teşebbüsler gerçekleştirmek konusunda eğiterek teşvik edebilir.

KAYNAKÇA

- Aybay, C. Bilgilendirme Tasarımında Disiplinlerarası Tasarım İşbirliği ve Grafik Tasarımın Bu İşbirliğindeki Yeri.
- Çolak, B. (2010). Tarihsel Süreç İçerisinde Müzelerle Birlikte Değişen Sergileme Mekanları; New York Modern Sanat Müzesi (Moma) Ve Frankfurt Modern Sanat Müzesi (Mmk) Örneği. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(30), 37-45.
- Demir, Ç. (2009). Günümüz Sergileme Tasarımı, Türleri ve Londra'dan Sergileme Tasarımı Örnekleri. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(2).
- Goulding, C. (1999). Contemporary Museum Culture and Consumer Behaviour. *Journal of Marketing Management*, 15(7), 647-671. <https://doi.org/10.1362/026725799785037003>
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.54992b7f8900c1.55129807
- İnatçı, Ü. Marangu, A., Shiza, M., Tumazis, Y. "20. Yüzyıl'da Kıbrıs Sanatı", Hr. Nicolau and Sons Ltd, Lefkoşa, 2005
- Kandemir, Ö., & Özlem, U. Ç. A. R. (2015). Değişen Müze Kavramı ve Çağdaş Müze Mekanlarının Oluşturulmasına Yönelik Tasarım Girdileri. *Anadolu Üniversitesi Sanat & Tasarım Dergisi*, 5(9).
- Kaymak, E., & Faustmann, H. (2009). Cyprus. *European Journal of Political Research*, 48 (7-8), 925-938. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2009.01871.x>
- Leppert, R. (2002). Sanatta anlamın görüntüsü, çev. İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tokay Argan, M. (2009). Sanat Galerilerinin Sergi Salonunda Algılanan Hizmet Kalitesi Boyutları.